

Miejskość. Dom jako element wypełnienia przestrzeni publicznej

Urbanity. A House as an Infill in the Public Space

Streszczenie

Dom to jednocześnie „ognisko domowe” i budynek. W obu funkcjach pełniący istotną rolę w sferze publicznej oraz budujący charakter przestrzeni i jej „miejskość”. A miejskość przestrzeni określana jest zarówno poprzez funkcje w niej występujące, jak i charakter zabudowy. Współczesne procesy zachodzące w miastach redefiniują to pojęcie w odniesieniu do potrzeb zmieniającego się społeczeństwa. I te zmiany pojęcia miejskości właśnie stanowi główną oś rozważań.

Aldo Rossi w ikonicznym tekście „Architektura miasta” przeddefiniował pojęcie ciągłości czy trwałości przestrzeni miasta pod kątem budynku. To bardzo osobiste a jednocześnie oparte o rozważania teoretyczne podejście do zagadnienia miejskości stanowi kanwę analizy porównawczej relacji pojedynczych budynków z miejskim continuum na podstawie badań charakteru zabudowy miasta 19-wiecznego, przemysłowego, jakim jest Łódź, oraz wybranych miast europejskich o odmiennym charakterze rozwoju. Badania oparto o analizy kwartału miejskiego oraz jego roli w kształtowaniu miejskości przestrzeni, jak i o odniesienia do charakteru architektury i roli społecznej pojedynczych budynków – domów w mieście). Przeprowadzona analiza pokazuje, iż pomimo odmiennych procesów społecznych zaskakująca jest niezmiennność roli budynku w strukturze miasta i definiowaniu miejskości tej przestrzeni.

Abstract

The word house describes both a home and a building. Both roles are important in the public sphere. Both build the character of urban space.

Not only function but also the form of the built environment effectuate what we call urbanity. Contemporary development processes redefine the notion of what is urban as the needs of society change. And such differences in the comprehension of the urbanity notion, build the core of the article.

Aldo Rossi, in an iconic book, *The Architecture of the City*, decidedly redefined the notions of continuity or sustainability with reference to the role of the buildings as objects in the city space. His stance, very personal but also grounded in theory, builds the starting point for an analysis of single buildings and their place in urban continuum, concerning research on a 19.-century post-industrial city (with examples from Lodz in Poland and other European cities with different development characteristics). The research base on the analysis of town quarters and their role in the creation of the urban space character. It also contains elements of building architecture and social roles analysis. In conclusion, it is possible to state that even if existing differences in the development of society nowadays are profound, the role of the buildings in the city structure and urbanity is quite unchanging.

Słowa kluczowe: Miejskość, tkanka miejska, środowisko mieszkaniowe, otoczenie społeczne

Keywords: Urbanity, urban tissue, housing, social environment

„Dom prywatny w sposób oczywisty pierwotnie tworzony był dla rodziny jako dogodne miejsce odpoczynku. Nie byłby wystarczająco wygodny, gdyby wszystko czego wymaga rodzina nie znalazło się pod jednym dachem. Duża liczba osób i rzeczy w mieście nie może być tak samo swobodnie pomieszczona, jak można to uczynić na wsi. Dlaczego? W budynku miejskim istnieją takie ograniczenia jak ściany działowe, rynsztoki, tereny miejskie, służebności, i tym podobne, które powodują, iż rezultat nie zawsze jest zadawalający. Na terenach otwartych te ograniczenia nie istnieją: tu wszystko jest bardziej swobodne, tam gdzie miasto jest restrykcyjne. To, jako jedna z wielu przyczyn, sprawia dlaczego

“The private house was obviously first constructed for the family, as a convenient place of repose. It will not be comfortable enough unless everything the family requires lies under the one roof. A large number of men and things cannot be accommodated as freely in the city as they can in the country. Why is this? In urban building there are restrictions such as party wall, dripping-gutters, public ground, rights of way, and so on, to prevent one’s achieving a satisfactory result. In the countryside this does not happen; here everything is more open, whereas the city is restrictive. This, then, is one of the many reasons why

prywatne budynki w mieście powinny odróżniać się od tych na wsi.”¹

Budynek, Dom, Miejskość

Termin „architektura miasta”, użyty w tytule książki Aldo Rossiego z lat 1960. ², być może nawet nie w sposób w pełni zamierzony, koncentrując uwagę na pojedynczych obiektach, zmienił sposób postrzegania krajobrazu miejskiego. Budynki uznano za główny element nadający miastu jego kształt. Element sprawiający, że miasto jest barwne, interesujące lub monotonne. Element, który pozwala przechodniom, zarówno mieszkańcom, jak i turystom zapamiętywać poszczególne ulice, place i inne miejsca.

Pojęcie domu jako budynku i domu jako ogniska domowego czy rodziny (fonetycznie nierozróżnialne po polsku) pokazuje różnice znaczeniowe pomiędzy miejscem, które ktoś „nosi w sobie” i jest miejscem wymiany społecznej a fizycznym miejscem, będącym materialną, konkretną przestrzenią budynku. Ten dualizm dotyczy także pojęcia miejskości, które dotyczy wyrazu formalnego przestrzeni, tak w wymiarze fizycznym, jak i społecznym.

Podobnie do Ado Rossiego, inny współczesny włoski architekt, Vittorio Lampugnani podkreśla miejski wymiar architektury wyrastający z potrzeb społecznych.³ I tak jak miasto stwarza najbardziej zróżnicowane formy bycia wspólnotą, czy zasady życia społecznego, domy miejskie reprezentują zróżnicowane formy kulturowanej bezstronności.⁴ Taka intymność budynku, w którym spędzamy każdy dzień naszego życia dostarcza szczególnej perspektywy, z jakiej możemy opisać zarówno krajobraz miejski, jak i pełniona w nim rolę pojedynczego obiektu.

Z punktu widzenia użytkownika przestrzeni miejskiej powiązania pomiędzy obydwojema pojęciami (dom/budynek) pełnią istotną rolę w rozumieniu sposobu funkcjonowania miasta. Wielu badaczy wskazuje, iż dzisiejsze poczucie sensu miejsca jest przeżywane poprzez zbierane przeżycia i własne doświadczenie przestrzeni.⁵ I z takiej perspektywy, analiza miejsc poprzez lokalizację budynków i ich znaczenia nabiera szczególnej wagi dla lepszego zrozumienia zasad kompozycji w kontekście urbanistycznym. Tym bardziej, iż jako mieszkańcy miasta, doświadczamy jego miejskości głównie poprzez zagęszczenie funkcji i sposobów użytkowania. Gdy stajemy się gośćmi, wybieramy place, pojedyncze obiekty i inne znaczące historycznie, estetycznie czy jedynie kulturalnie miejsca. I jak napisał w swojej podróżniczej opowieści o Rzymie, Robert Hughes, urodzony w Australii, krytyk sztuki „(...) jedną z najistotniejszych rzeczy, które sprawiają, że wspańnięte miasto jest wielkie nie tylko z powodu swej rozległości, jest ilość troski, detalu, obserwacji i miłości skondensowanej w nim zawartej, a dotyczącej, choć nie tylko domów miejskich. Ta istota dbałości – niesłychanego zainteresowania detalem – sprawia, że rzeczy nabierają znaczenia, to właśnie przykuwa wzrok, spowalnia krok i zniechęca przechodnia do zbyt szybkiego przechodzenia obok. I dzieje się to bezwiednie, lub dźać się tak powinno, że nie można przykładać takiej wagi do szczegółu bez zrozumienia wielu rzeczy o rzeczy istocie, o różnych kamieniach, różnych metalach, różnorodności drewna i innych materiałów budowlanych – ceramiki, szkła, cegły, tynku i całej reszty – to wszystko składa się na wnętrze i zewnętrzne powłoki budynku, jak się on starzeje, jak się

private buildings in the city should be distinguished from those in the country.”¹

House, Home, Urbanity

Used in the famous 1960s Aldo Rossi’s book term, *the architecture of the city*², perhaps not fully designedly, has moved the focus from the cityscape as a whole to singled buildings. Buildings saw as the main element which gives the city its shape. Which makes a town vivid, intriguing or monotonous, which allows passers-by, both inhabitants, and tourists, to remember the particular streets, squares, and other places.

The notions of a house and a home in the English language describe a difference in the meaning of a building and of a place people name their own, a site which could be a physical space or a social exchange. Both these meanings could be attributed to a city. And this, because its physicality shows itself in a material space, but its urbanity is also social.

As Aldo Rossi before, nowadays, another contemporary Italian architect Vittorio Lampugnani stresses that the urban dimension of architecture arises from its social demand.³ And as a city forms the most intricate levels of togetherness, of rules of common life, the townhouses represent different kinds of cultivated neutrality.⁴ Such intimacy of a building in which we spend every day in our life gives us a sui generis perspective in the way we can describe a cityscape and the role of buildings in it.

From the standpoint of urban space users, the connection between both meanings (home/house) plays a significant role in the understanding of the workings of the city. Many researchers point out that today’s sense of place is lived through collected memories and experiences.⁵ And from such perspective, an analysis of cases describing building locations and their significance for urban space is a matter of great importance for a better understanding of composition rules in the urban context. Because as citizens of a city, we experience its urban character predominately through the density of functions and uses. When visitors, we single out squares, buildings and other places of importance, historical, aesthetic, or just entertaining. And as described in the travelogue about Rome by Australian-born art critic Robert Hughes “ (...) one of the vital things that makes a great city great is not mere raw size, but the amount of care, detail, observation and love precipitated in its contents, including but not only its buildings. It is the sense of care – of voluminous attention to detail – that makes things matter, that detains the eye, arrests the foot and discourages the passer-by from passing too easily by. And it goes without saying, or ought to, that one cannot pay that kind of attention to detail until you understand quite a bit about substance, about different stones, different metals, the variety of woods or another materials – ceramic, glass, brick, plaster and the rest – that go to make up the innards and the outer skin of a building, how they age, how they wear: in sum, how they live, if they do live.”⁶

zużywa: podsumowując, jak budynek żyje, jeśli żyje.”⁶ „(...) gdzie miasto jako całość wydaje się mieć podstawowe znaczenie, gdzie gęstość i wielkość są najważniejsze, problem zamieszkiwania wydaje się być mniej istotny, czy może jest mniej znaczący wobec innych funkcji życia miejskiego”.⁷

Kwartał, Pierzeja, Pustka

Kwartał miejski zdefiniowany przez badaczy francuskich Panerai’a, Castex’a, Depaule’a i Samuels’a w ich książce w całości poświęconej temu zagadnieniu, tworzy „część terenu miejskiego „wyzolowanego” od sąsiadujących części terenu poprzez ulice. W ten sposób, kwartał nie jest formą architektoniczną, ale zbiorem niezależnych działek”, „nie formą powstałą a priori, ale (...) systemem wyników, zdolnym do organizacji fragmentów terenów miejskich” pozostającym w ścisłym związku z systemem dróg, i opartym na „wykształconym systemie prawnym oraz dotyczącym obrotu i zarządzania nieruchomościami, który warunkuje zmiany budynków i sposobów ich użytkowania przez mieszkańców”.⁸

Forma domu miejskiego wynika z formy kwartału. Jest to szczególnie zauważalne w Łodzi, gdzie historyczny rozwój kwartału prowadził od działki przeznaczonej pod pole uprawne dla lnu; działki położonej za domem mieszkalnym tkacza, który ulega przekształceniu w zlokalizowaną prostopadłe do ulicy wielopiętrową kamienicę czynszową z wąskim dziedzińcem. Podobne w typie rozwiązania funkcjonalnych i różniące się detalem architektonicznym kamienice tworzą zwarte pierzeje wzdłuż ulic centrum miasta. Ale to ich architektura stwarza różnice. Formy architektoniczne dostarczają różnicowanych wrażeń. Samo ich istnienie pozwala na identyfikację fragmentów przestrzeni, zapamiętywanie i rozpoznawanie miejsc.

W mieście takim jak Łódź, to kwartał miejski definiuje charakter centrum. Przemieszana struktura kwartałów składających się z kamienic, budynków użyteczności publicznej, a nawet fabryk określa obraz miasta poprzez perspektywę prostych ulic i stosunkowo ujednoczoną wysokość zabudowy. (Il. 2) Jak udowadnia przykład nowych plomb mieszkalnych na ulicy Nawrot nie jest aż tak ważne jaką formę architektoniczną mają poszczególne budynki, ale to, że ulica zachowuje swoje proporcje, całościowy charakter przestrzeni. Wielopiętrowe budynki mogą być ozdobione dziewiętnastowiecznymi detalami zapożyczonymi z innych stylów historycznych lub kompletnie ich pozbawione, ale to one same określają charakter krajobrazu i jego miejskość. Pierzejowo lokowane kamienice pozbawione sąsiadów wydają się wyrwane z kontekstu, jedyne sensu ich funkcjonowania w takiej formie. (Il.4) Podobnie jak, w Paryżu ujednoczona napoleońska pierzeja dominuje wyobrażenie o mieście przeobrażonym przez Hausmann’a. Jak w Antwerpii, gdzie pierzejowa zabudowa przypomina nierówne uzębienie dokumentując w postaci różnej wysokości budynków zmiany w estetyce i rozwoju ekonomicznym. I jak w innych miastach, gdzie ich zapamiętany obraz to to co odmienne na tle niewyróżniającej się poprzez jednostkową kreację zabudowy, która jednocześnie jest niezbędna dla miejskiego charakteru przestrzeni.

To co wydaje się najważniejsze dla pojęcia miejskości to istnienie sfery publicznej i budynki użyteczności publicz-

*‘(...) where the city as a whole seems to be of primary importance, where density and size are predominant, the housing problem seems to be of less importance, or at least becomes less focused with respect to the other functions of urban life’.*⁷

A Quarter, a Frontage, a Void

Urban block as defined by Panerai, Castex, Depaule, and Samuels in their book fully dedicated to this issue, builds ‘a part of an urban area ‘isolated’ from the neighboring parts of the territory by streets. Thus, the block is not an architectural form, but a group of interdependent building plots’, ‘not an a priori form, but (...) a resulting system, capable of organizing parts of the urban territory’ staying in strict relationship with road system, and based on ‘fixed legal and real estate framework, which conditions the evolution of buildings and the types of use by the inhabitants’.⁸

The townhouse form results from the form of a city block. It is particularly visible in Łódź, where historical development has lead from flax fields placed behind weaver’s houses to multi-story tenement houses with long, narrow courtyards perpendicular to the street. Standardized, repeatable in functional solutions, but differing in the ornament the houses line the streets in the city center. But still, it is the architecture that makes the difference. The architectural forms define a variety of experiences. Their mere existence allows the identification of space, allows remembering and recognition.

In a city as Łódź, the urban block defines the character of the city center. An intricate structure of tenement houses, public buildings, even factories inside center quarters gets somehow unified image because of the long perspectives of the streets and relatively similar heights of the buildings. (Il. 2) It is not so important what form the singular house takes (as the new fill-ins in the Nawrot street show). What matters is the narrowness, the longish section of the streets, the overall character of the space. Multi-story buildings could be incrustated with 19.-century moldings and historical elements borrowed from previous epochs or ornament-loose, but their mere presence along the street determines the cityscape and the urban feeling of the surroundings. When without neighboring buildings such houses look forlorn, strictly the context defines their existence. (Il.4) As in Paris, the Napoleonian standardized street image dominates the depiction of the Hausmann city. As in Antwerp, where regular street frontages remain of uneven teeth showing the differences in aesthetic and economy development stages. As in other cities, where their memory illustrates the extraordinary against a background of houses insignificant in their singular form, but indispensable for the urban space character.

But what is most important for the perception of urbanity are public functions and public buildings. In Łódź, such urban functions usually located

nej. W Łodzi tego typu funkcje zwykle były umieszczane w budynkach historycznych – głównie willach fabrykarskich (określanych mianem pałaców). W związku z tym instytucje użyteczności publicznej rzadziej otrzymywały własne siedziby o specjalnej formie architektonicznej. Tak więc w krajobrazie miejskim, budynki o najważniejszych funkcjach ogólnych nie odróżniają się formą od tych, które zwykle mają charakter prywatny. To czyni krajobraz miasta wyjątkowym a jednocześnie dla wielu jest to zaskakujące. Ta właściwość ma wpływ w znaczący sposób na percepcję struktury i funkcjonowania przestrzeni miejskiej przez mieszkańców miasta. Powoduje też pomieszenie odbioru nieformalnego i odświętnego, reprezentacyjnego charakteru przestrzeni, a centrum miasta nie jest odbierane jak przestrzeń miast historycznych o wyraźnym publicznym charakterze kompozycji urbanistycznej. W pewnym stopniu peryferia miasta i jego centrum upodabniają się i jedynie niewielkie różnice decydują o większej miejskości przestrzeni. Ponieważ nawet funkcje zwykle lokowane centralnie, jak szkoły wyższe czy administracja publiczna nie mogą być tu traktowane jako wyróżnik.

Zwykle, zabudowa mieszkaniowa lokowana jest przede wszystkim w niedookreślonej przestrzeni obrzeży miasta. To tu dom mieszkalny stanowi najistotniejszy element kompozycji. Tkanka miejska ma luźną strukturę, a przebieg ulic wytyczają nie pojedyncze obiekty a ogrodzenia czy szpalery drzew. Zmiana charakteru struktury przestrzennej zmienia sposób definiowania miejskości. W kompozycji urbanistycznej niezbędna jest pewna intensywność i kompaktowość przestrzeni. To właśnie podkreśla odczucie miejskości, poza formą przestrzeni wyrażane głównie poprzez uwarunkowania społeczne. Bliskość, bycie razem, pośpiech i gorączka codziennych działań określających rytm życia miejskiego wpływają istotnie na identyfikację miejskiego charakteru zabudowy. Ta różnica jest wyjątkowo widoczna kiedy porównujemy odmienne sytuacje przestrzenne, jak w przypadku osiedla Heimat Siedlung we Frankfurcie nad Menem. Mimo peryferyjnego położenia, to modernistyczne osiedle ma zdecydowanie miejski charakter. Linearna kompozycja 9 rzędów równoległych budynków mieszkalnych daje efekt zwartej zespołu. Architekt i urbanista Ernst May (1886–1970), w tym czasie zatrudniony w urzędzie miasta, stworzył program dla zabudowy mieszkaniowej „Das Neue Frankfurt”. W jego ramach architekt Franz Roedle (1879–1953) opracował projekt osiedla, w którym znalazło się 1000 jednostek mieszkalnych. Zbudowane w latach 1927–1934 osiedle stanowi zachodni fragment osiedla Ried w dzielnicy Frankfurtu Sachsenhausen.⁹ Osiedle ma charakter „miasta w mieście” i zdecydowanie miejski charakter mimo, iż budynki mają jedynie funkcje mieszkaniowe. Niektóre z nich mają aż 250 m długości. Wyraz architektoniczny stosunkowo nieozdobnych fasad jest bardzo silny. Wszystkie wejścia zostały ulokowane od dziedzińców z trawnikami o 15. m szerokości. Elewacje ujednoczają wydłużone przeszklenia od strony południowej. Wyższe budynki usytuowano na obrzeżach, niższe wewnątrz osiedla. Rytm zwężonych wjazdów kolejnych ulic hipnotyzuje konsekwencją kompozycji. Uliczki, każda obsadzona głównie drzewami liściastymi jednego gatunku, noszą ich nazwy. Całość jest imponująca i niepozostawiająca wątpliwości co do

in historical factory owner’s villas (so-called palaces) rarely got their own expression in special architectonic form. In such a way, the house altered its meaning from home in an institution. So in the landscape, the buildings bearing the most important public functions do not differ from others which contain only private uses making the cityscape unique and unfamiliar for many. And this makes a significant distinction in the perception of the structure and the workings of the city, which has an unprecedented impact on the inhabitants’ insight. So the image of urbanity starts to be confused with the image of domesticity, and the urban center city space is not identified as formal, impressive composition found in historical cities. In a way, the periphery and its buildings start to be similar to the city center characteristics, and only a slight difference remains in the recognition of space urbanity. Even the location of functions, like usually connected with central areas universities or administrative services, cannot be used as an identifier. Ordinarily, the nondescript city fringe is the site where housing dominates. Here the house as the composition element is an important criterion. The urban tissue is loose. There are only singular objects implemented in the streets otherwise defined more through fencing or trees that lines of houses’ fronts. This change is the main issue in defining urbanity. In terms of urban composition design this intensive, compact space build is most important. It catches the urban feeling otherwise connected to a social environment. The closeness, togetherness, frenzy of everyday dealings which determine the rhythm of urban life are essential for the recognition of the urban character of space.

Such a difference is especially visible when compared with other spaces as the Heimat Siedlung in Frankfurt am Main. Even if located peripherally, this Modern Movement housing estate has a definite urban fleur. The linear composition used in the design of 9 parallel rows of houses builds in effect a dense urban shape. Architect and urban planner Ernst May (1886-1970), at the time serving in Frankfurt city council, was responsible for a housing program called Das Neue Frankfurt. Architect Franz Roedle (1879-1953) prepared the estate design in the frame of this housing program. The estate of 1000 flats built from 1927 till 1934, is a western part of Ried Estate in Frankfurt Sachsenhausen.⁹ The housing estate has a *city in the city* appearance. And it has a definitely urban character even as the houses are strictly residential. Some of the houses are 250 meters long. The facades are strong in the relatively plain impression they give. All house entrances are located in the courtyards with waste 15 m broad lawns. Elongated glassing in the south stresses the unity of design. The higher buildings facing main streets enclose smaller, more inner ones. The rhythm of narrowed street entrances is somehow mesmerizing and extremely consequent in the design. The streets are

II. 1. Mierzalna „miejskość”. Pomnik upamiętniający nadanie Łodzi praw miejskich 29 lipca 1423 roku; miasta, które tak naprawdę stało się dla wszystkich miastem dopiero w wieku XIX., razem z rozwojem przemysłu tekstylnego. Każdego roku w dniu „urodzin” Łodzi jako miasta dokładany jest metalowy element wysokości 1. centymetra. Fot. R. Mikielawicz, 2014

III. 1. The measurable urbanity. A monument commemorating the granting of a town charter on 29 July 1423 to Lodz, which became a city first in the 19.-century with the textile industry growth. Every year during birthday anniversary a 1-centimeter metal element is added to monuments height. Photo: R. Mikielawicz, 2014

II. 2. Kwintesencja miejskości Łodzi – ulica Piotrkowska. Najdłuższe liniowe centrum miasta. Fot. R. Mikielawicz, 2014

III. 2. The essence of Lodz: Piotrkowska street, the linear city center. Photo: R. Mikielawicz, 2014

miejskiego charakteru przestrzeni, mimo, że dla usług i handlu przewidziano miejsce jedynie na obrzeżach okalających ulic. Ta szczególna przestrzeń stanowi przykład jak zamknięty i stosunkowo wyizolowany zespół zabudowy mieszkaniowej może nadal mieć miejski charakter, nawet gdy bezpośrednio otoczenie takiej jakości nie posiada. Wokół możemy znaleźć ulice przelotowe z pojedynczymi niskimi i wysokimi budynkami, tory kolejowe ze stacją kolejki podmiejskiej na wiadukcie nad ulicą. Ta sytuacja przestrzenna zwraca uwagę na rolę jaką odgrywa nie tylko percepcja miejskiego charakteru zabudowy, ale odbiór braku też zabudowy w miejskiej przestrzeni. Niezabudowane działki to zwykle wyjątek w tkance miejskiej. Pustka jest przeciwieństwem miejskości. Ale czasem stanowi o obrazie przestrzennym miasta. Łódź stanowi przykład miasta, gdzie tkanka centrum jest wypełniona pustymi przestrzeniami niezabudowanych

lined with various species of deciduous trees, which gave names to particular streets. The overall urban character is impressive and unmistakable. And urban to the core, even if some services and shops are placed only in the outer zones. This particular part of a town is an example of how a restricted and secluded urban housing space can still allow filling urbane even then surroundings do not possess such quality. Around we can experience traffic-laden streets lined with single building structures, high-rises and railway lines with a station placed on a flyover. This situation shows the problem of not only urbanity reception but also the role voids have in the reception of urban space.

Unbuilt space is usually an exception in the urban tissue. Voids are the opposite of urbanity. But sometimes they make the core of the city image. The

II. 3. Miejskość Łodzi ukazana poprzez pojedyncze budynki, w interpretacji dzieci – uczestników warsztatów z okazji urodzin miasta, 29.07. 2014, Stary Rynek, Łódź. Fot. R. Mikielawicz, 2014

III. 3. Lodz's urbanity pictured in singled buildings, as interpreted by children taking part in a workshop organized during the city birthday celebrations in July 2014, Old Market Square, Lodz. Photo: R. Mikielawicz, 2014

II. 4. Łódź. Pojedyncza kamienica przy ul. Sienkiewicza poddana współczesnej estetyce. Budynek wyrwany ze zwartej zabudowy pierzejowej, najbardziej charakterystycznej cechy zabudowy miejskiej centrum Łodzi. Fot. R. Mikielawicz, 2014

III. 4. Lodz. Solitary tenement house at Sienkiewicz street, contemporary adorned. The house is singled out from a Lodz dense street which builds the most typical city center feature. Photo: R. Mikielawicz, 2014

działek. Ich istnienie wynika z historycznych procesów rozwoju zabudowy miasta. Poszczególne etapy rozwoju dały rezultat w postaci niezabudowanych frontów działek, pustych działek pofabrycznych (wyburzenia po upadku przemysłu tekstylnego po roku 1993), wyburzonych kamienicach (nawet przy ulicy Piotrkowskiej – niekwestionowanym centrum miasta), niedokończonych realizacjach w osiedlach mieszkaniowych, itp.. W ten oto sposób pusta przestrzeń stała się materialnym świadkiem niedokończonych, niezrealizowanych planów, chciwości i porażek – wszystkiego co jest istotą życia miejskiego i elementem systemu funkcjonowania miasta.

Ale istnieje także inna pusta przestrzeń – place i inne publiczne przestrzenie, zaprojektowane starannie i używane dla różnego typu zgromadzeń. Te przestrzenie

unique urban tissue structure of Łódź is interwoven with void spaces. Their existence is exemplary and connected directly with historical development. The stages in the urban growth left unbuilt front parcels, demolished factories (after 1993 textile industry collapse) and, townhouses (even in Piotrkowska street – the unquestionable city center), unfinished structures left in mass housing estates, etc.. And so the voids are material witnesses to unfinished, unrealized plans, greed, property and land speculation, dreams, and failures – all elements of urban life, and urban system.

There is also a different void urban space – squares and other open public spaces, designed with care and used for public gatherings. These spaces crystallize the structure of a city and together with the most significant buildings remain in the memory of a city

krystalizują strukturę miasta i wraz z znaczącymi społecznie i kulturowo budynkami pozostają w pamięci o wyrazie przestrzennym danego miasta. Te przestrzenie budują ramę dla życia miejskiego mieszkańców jako obywateli i przedsiębiorców. I tu ponownie Łódź jawi się jako odmienny przykład. Place w strukturze miasta nie odgrywają znaczącej roli. Te, które istniały w strukturze miasta pełniły funkcję placów targowych i ich przeobrażenie w bardziej reprezentacyjną przestrzeń właściwie nie zaistniało w pełni. Jedynym wyjątkiem, dość przypadkowym w kategoriach kompozycji urbanistycznej, bo o kształcie wynikającym z wyburzenia pofabrycznych budynków, jest główny plac ulokowanego w pofabrycznym kompleksie centrum kulturalno-handlowego Manufaktura. A w wyniku przeobrażeń, głównie ekonomicznych, ostatnich lat dawne place wypełniły zabudowane hale targowe i place te przestały spełniać rolę otwartej przestrzeni publicznej. W innych miastach, place – starannie zaprojektowana pusta przestrzeń uzupełnia tę zabudowaną, wypełnioną budynkami.

Ale wyjątki potwierdzają regułę, i wzajemna zależność pomiędzy budynkami a pustymi przestrzeniami pozostaje podstawową zasadą projektowania kompozycji urbanistycznej, historycznie i współcześnie.

„Ponieważ uważam, że postęp dotyczący wiedzy o mieście może być prawdziwy i skuteczny jedynie jeśli nie usiłujemy zredukować miasta do jednego z jego aspektów tracąc z oczu ich szersze znaczenie.”¹⁰

Miejska przestrzeń jako dom

Tożsamość charakteru miejskości umyka czasem możliwości określenia słowami. Analitycy przestrzeni opisują współczesną tendencję do rozdrobnienia, fragmentacji życia miejskiego. Codzienne czynności rozgrywają się we fragmentach przestrzeni miejskiej. I pozornie, nie tylko powierzchownie, brakuje całościowych powiązań. Często uważa się, że przestrzeń miasta powinna umożliwiać ludziom doświadczenie rutynowych, codziennych czynności jako ciągłego procesu, gdzie inni ludzie i budynki pozostają niezmienni (w sensie zmian dotyczących przeobrażeń gentryfikacyjnych).¹¹ Autentyczna miejskość zanika kiedy taka ciągłość przestrzenna i społeczna ulega przerwaniu. Wartość marketingowa przypisywana współcześnie również miastom także zmienia sposób rozumienia miejskości. Chociaż taki merkantylny sposób postrzegania miasta można odnaleźć również w opisie początków Łodzi w „Ziemii obiecanej” Reymonta. Łódź jako miasto sięga roku 1423. Ale dopiero po wprowadzeniu przemysłu tekstylnego zaczęła być odbierana jako prawdziwy organizm miejski. Wcześniej wiejski charakter terenów miejskich i liczba mieszkańców (767 w 1821 roku, kiedy to wytyczano Nowe Miasto) nie dawał podstaw do twierdzenia o miejskości osady. I mieszkańcy otaczających terenów dali wyraz tej zmianie dodając zawsze do nazwy Łódź określenie miasto Łódź. Tak więc niekiedy nie pochodził, czy przyjeżdżał z Łodzi a zawsze z miasta Łodzi. To określenie zwyczajowo jest stosowane potocznie również dziś. A samo miasto uzyskało prawdziwie zagęszczoną miejską strukturę jedynie w samym centrum. Tereny obrzeży wciąż mają charakter nieco małomiasteczkowy. Ale w gęstość zabudowy pery-

shape. They create the urban frame for the life of inhabitants as citizens and entrepreneurs. And again Łódź provides here a different example. The squares in the city were practically nonexistent. The only ones which were included in the structure were market places and their change into more formal space never really succeeded. The only rather accidental exception remains the not so composed as tearing down resulted square in Manufaktura, the shopping and cultural center created in the place of a factory. And in the latest development, the old squares got filled with covered markets and stopped to provide open public space. In any other city, the public squares – carefully designed voids supplement the filled with buildings space.

But exceptions prove the rule and the interplay between buildings and open spaces remains the ground rule of the urban composition throughout history.

“For I am convinced that progress concerning knowledge of the city can be real and efficacious only if we do not try to reduce the city to any one of its partial aspects, thereby losing sight of its broader significance.”¹⁰

Urban Town Space as Home

The identity of an urban character of a city is sometimes very evasive to be put in words. The contemporary space analysts describe a kind of pocketization of present urban life. Everyday life plays in fragments of urban space. And seemingly, not only on the surface these fragments are not linked together as a whole. It is often understood as that a space enabling people to experience everyday routine should allow a continuous process where other people and buildings remain in place.¹¹ An urbanity begins to be lost when such continuity is broken. The market value attributed nowadays to the cities also alter the understanding of the urban character of the space. But such mercantile view of a city could be found also in the depiction of Łódź in Władysław Reymont’s novel describing the city’s foundation as textile industry capital.¹²

Łódź as a city dated already from 1423. First, after the textile industry introduction has begun it started to be perceived as a real urban organism. Before the rural character of the city proper and the number of citizens (about 767 in 1821, when the New Town was located) never gave the reason to boast about urbanity of the town. And the rural area neighbors stated this change in being townish in addition to the word the city to the name Łódź. So from now on nobody came from Łódź but from the city of Łódź. This customary wording still exists in the commonly used language. The city itself became dense and urban but only in the city center. The outskirts beware till now their more small-town character. But the peripheral areas were denser in their structure than the central ones. It was the result of the delayed incorporations of such suburbs as Bałuty (regarded as a vil-

ferii była historycznie większa niż terenów centralnych. Było to wynikiem opóźnionych inkorporacji takich przedmieść jak Bałuty (które pozostawały wsią). Te przedmiejskie samodzielne organizmy nie włączane w strukturę miasta podlegały innym przepisom prawnym dotyczącym zabudowy. Prawdopodobnie z tęsknoty za większą metropolitalnością wynika zatem chęć podkreślenia miejskości choćby przez coroczne dodawanie centymetrowych elementów do pomnika upamiętniającego nadanie praw miejskich. (Il. 1)

Inny problem napotykaemy gdy analizujemy rozwój struktur miejskich. Thomas Sieverts charakteryzuje dzisiejsze przestrzenie międzymiejskie i promuje tezę, iż dzisiejsza miejskość jest rodzajem prowizorycznej inscenizacji, z realnej rzeczywistości przemieniła się w cel polityki kulturowej. Słusznie zakłada, że nasza fascynacja mitem Starego Miasta (w znaczeniu miasta prawdziwego) doprowadziła nas do rzeczywistości dzisiejszych peryferii a nasze zrozumienie tego szczególnego świata jest zaburzone. Zwarte, spójne, energooszczędne i przyjazne użytkownikom Stare Miasto (w odniesieniu do skali, wymiarów, granic przestrzennych) jest dziś niereplikowalne ze względu na zróżnicowane, zbyt daleko idące zmiany: ekonomiczne, kulturowe, polityczne i społeczne.¹² Sieverts nazywa nowopostąłą formę miejskości krajobrazem zurbanizowanym albo ukrajobrazowym miastem. Takie określenie dobrze oddaje charakter takich między-przestrzeni tworzących miasto bez przestrzennego charakteru miejskiego. A niektórzy badacze (jak np. Robert Fishman¹³) w ogóle uważają, iż ducha dzisiejszych czasów bardziej wyrażają przedmieścia niż ikoniczne budynki. Takie stwierdzenie uzasadnia sugestię, że właściwą miejskość także lepiej wyrażają te niedościgniane tereny miejskie. Ale dzisiejsze peryferia miast rozwijają się w sposób niekontrolowany, a jeżeli pozornie kontrolowany, to jednak chaotycznie. A intensywna urbanizacja terenów podmiejskich przynosi dramatyczne zmiany krajobrazu naturalnego i kulturowego.

I nie ma znaczenia czy procesy zachodzące są świadomym i planowym działaniem urbanistycznym czy zachodzą bezprawnie. Ale ma to ogromne znaczenie dla konotacji znaczenia pojęcia miejskości.

PRZYPISY

¹ Alberti L. B., *On the Art of Building in Ten Books.*, Book V *On the Works of Individuals*, The MIT Press, Cambridge, MA 1988. <https://catena.bgc.bard.edu/texts/alberti.htm> [Accessed: 17.05.2019]

² Rossi, A., *The Architecture of the City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England 1984, wydana po raz pierwszy w roku 1966

³ Takie podejście można również odnaleźć u polskich autorów, jak np. Jacek Gyurkovich (*Miejskość miasta*, Czasopismo Techniczne, z-2/2007, s. 105-118)

⁴ Lampugnani V. M., *Radikal Normal. Positionen zur Architektur der Stadt*, Hatje Cantz Verlag, Ostfildern 2015, ss. 100-101

⁵ Zukin, S., *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. Oxford University Press, London 2010, Rykwert, J., *The Seduction of Place: The History and Future of the City*. Oxford University Press, Oxford 2004

⁶ Hughes R., *Rome*, Weidenfeld & Nicolson, GB 2011, s. 11

⁷ Rossi, A., *The Architecture of the City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England 1984, s. 85

⁸ Panerai P., Castex J., Depaule J.Ch., Samuels I., *Urban Forms. The Death and Life of the Urban Block*, Architectural Press, Oxford 2005, ss.162-167

⁹ *Mayführung: Heimatsiedlung*, Ernst-May-Gesellschaft, <https://ernst-may-gesellschaft.de/wohnsiedlungen/heimatsiedlung.html> (Dostęp: 15.05.2019)

¹⁰ Rossi, A., *The Architecture of the City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England 1984, p. 27

lage). These suburban organisms too long developed as independent ones with different building codes as the city core. Probably from an unconscious want to be more metropolitan comes the wish to stress the urban character as even only through the addition to a monument about being continuously a legally binding town. (Il. 1)

A different problem emerges when city structures development is analyzed. And Thomas Sieverts describing today’s in-between city structures advanced a thesis that contemporary urbanity has to be a staging, from an existing reality it changed into a cultural politics aim. Rightly, Sieverts states that our fascination with the mythos of the Old City veiled to us the reality of present-day peripheries and our comprehension of this unique world is distorted. Compact, energetically coherent, user-friendly (scale, dimensions, space borders) Old City is not contemporary replicable because of the multifaceted, too far gone changes in economy, culture, politics, and society.¹³ Sieverts calls such a city form an urbanized landscape or landscaped city. Such description catches in a good way the essence of such in-between-spaces building a city but without real urban character. And some researchers (f. ex. Robert Fishman¹⁴) tend to believe that the spirit of our times is better shown in suburbs than in great buildings – architectural icons. It would suggest that the urban character of a city is also better expressed in the otherwise underestimated areas. But the contemporary outskirts of cities form themselves in an uncontrolled way or rise in, seemingly controlled, but in reality, chaotic way. The intensive urbanization of these areas brings the most dramatic changes in the cultural and natural landscape.

And it makes no difference if the process is planned or lawless. But it makes a huge difference in connotations of urbanity.

ENDNOTES

¹ Alberti L. B., *On the Art of Building in Ten Books.*, Book V *On the Works of Individuals*, The MIT Press, Cambridge, MA 1988. <https://catena.bgc.bard.edu/texts/alberti.htm> [Accessed: 17.05.2019]

² Rossi, A., *The Architecture of the City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England 1984, first issued in 1966

³ Such views could be found also in works by Polish authors as f. ex. Jacek Gyurkovich (*Miejskość miasta*, Czasopismo Techniczne, z-2/2007, s. 105-118)

⁴ Lampugnani V. M., *Radikal Normal. Positionen zur Architektur der Stadt*, Hatje Cantz Verlag, Ostfildern 2015, p. 100-101

⁵ Zukin, S., *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. Oxford University Press, London 2010, Rykwert, J., *The Seduction of Place: The History and Future of the City*. Oxford University Press, Oxford 2004

⁶ Hughes R., *Rome*, Weidenfeld & Nicolson, GB 2011, p. 11

⁷ Rossi, A., *The Architecture of the City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England 1984, p. 85

⁸ Panerai P., Castex J., Depaule J.Ch., Samuels I., *Urban Forms. The Death and Life of the Urban Block*, Architectural Press, Oxford 2005, p.162 - 167

⁹ *Mayführung: Heimatsiedlung*, Ernst-May-Gesellschaft, <https://ernst-may-gesellschaft.de/wohnsiedlungen/heimatsiedlung.html> (Accessed: 15.05.2019)

¹⁰ Rossi, A., *The Architecture of the City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England 1984, p. 27

¹¹ A perspective strongly underlined in the context of gentrification f. ex. by Sharon Zukin in her book, op.cit., p.6

¹² „The Promised Land”, Reymont’s novel from 1899

¹¹ Pogląd silnie wyrażany np. przez Sharon Zukin, op. cit., s. 6

¹² Sieverts T., *Zwischenstadt. Zwischen Ort und Welt, Raum und Zeit, Stadt und Land*, Bauverlag Gütersloh Berlin, Birkhäuser, Basel, Boston, Berlin 2008, ss. 37, 23, 174

¹³ Fishman R., *Urban Utopia in the Twentieth Century: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier*, The MIT Press, Cambridge 1982, s. 6

¹³ Sieverts T., *Zwischenstadt. Zwischen Ort und Welt, Raum und Zeit, Stadt und Land*, Bauverlag Gütersloh Berlin, Birkhäuser, Basel, Boston, Berlin 2008, p. 37, 23, 174

¹⁴ Fishman R., *Urban Utopia in the Twentieth Century: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier*, The MIT Press, Cambridge 1982, p.6

LITERATURA

- [1] Alberti L. B., *On the Art of Building in Ten Books.*, Book V *On the Works of Individuals*, The MIT Press, Cambridge, MA 1988. <https://catena.bgc.bard.edu/texts/alberti.htm> [Accessed: 17.05.2019]
- [2] Fishman R., *Urban Utopia in the Twentieth Century: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier*, The MIT Press, Cambridge 1982
- [3] Gyurkowicz J., Miejskość miasta, *Czasopismo Techniczne*, z-2/2007, s. 105–118
- [4] Hughes R., *Rome*, Weidenfeld & Nicolson, GB 2011
- [5] Lampugnani V. M., *Radikal Normal. Positionen zur Architektur der Stadt*, Hatje Cantz Verlag, Ostfildern 2015
- [6] Panerai P., Castex J., Depaule J.Ch., Samuels I., *Urban Forms. The Death and Life of the Urban Block*, Architectural Press, Oxford 2005
- [7] Rossi, A., *The Architecture of the City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England 1984
- [8] Rykwert, J., *The Seduction of Place: The History and Future of the City*. Oxford University Press, Oxford 2004
- [9] Sieverts T., *Zwischenstadt. Zwischen Ort und Welt, Raum und Zeit, Stadt und Land*, Bauverlag Gütersloh Berlin, Birkhäuser, Basel, Boston, Berlin 2008
- [10] Zukin, S. *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. Oxford University Press, London 2010

BIBLIOGRAPHY

- [1] Alberti L. B., *On the Art of Building in Ten Books.*, Book V *On the Works of Individuals*, The MIT Press, Cambridge, MA 1988. <https://catena.bgc.bard.edu/texts/alberti.htm> [Accessed: 17.05.2019]
- [2] Fishman R., *Urban Utopia in the Twentieth Century: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier*, The MIT Press, Cambridge 1982
- [3] Gyurkowicz J., Miejskość miasta, *Czasopismo Techniczne*, z-2/2007, s. 105–118
- [4] Hughes R., *Rome*, Weidenfeld & Nicolson, GB 2011
- [5] Lampugnani V. M., *Radikal Normal. Positionen zur Architektur der Stadt*, Hatje Cantz Verlag, Ostfildern 2015
- [6] Panerai P., Castex J., Depaule J.Ch., Samuels I., *Urban Forms. The Death and Life of the Urban Block*, Architectural Press, Oxford 2005
- [7] Rossi, A., *The Architecture of the City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England 1984
- [8] Rykwert, J., *The Seduction of Place: The History and Future of the City*. Oxford University Press, Oxford 2004
- [9] Sieverts T., *Zwischenstadt. Zwischen Ort und Welt, Raum und Zeit, Stadt und Land*, Bauverlag Gütersloh Berlin, Birkhäuser, Basel, Boston, Berlin 2008
- [10] Zukin, S. *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. Oxford University Press, London 2010